

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.10-12-57>

ԿԱՐԵՆ ՄԵԼԻՔՍԵԹՅԱՆ
ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
«ՖԼԵՇ» ՍՊԸ իրավաբան

KAREN MELIKSETYAN
PhD student at YSU Chair of Civil Law,
“FLASH” LLC lawyer

КАРЕН МЕЛИКСЕТЯН
Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ,
Юрист ООО «ФЛЕШ»

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՉԱՐԱՇԱՀՈՒՄԸ ԵՎ ԿՈՐՊՈՐԱՑԻԱՅԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ABUSE OF RIGHTS AND CHARACTERISTICS OF CORPORATION'S LIABILITY

ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ ПРАВАМИ И ХАРАКТЕРИСТИКИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ КОРПОРАЦИИ

Ներածություն

Կորպորացիաների և կորպորատիվ հարաբերությունների մասնակիցների իրավահարաբերություններում բացառված չեն այն իրավիճակները, երբ այդ հարաբերությունների մի կողմն իր իրավունքներն ու պարտականություններն իրականացնում է ի վնաս մյուս կողմի (կողմերի) կամ երրորդ անձանց:

Նշված իրավիճակներում անհրաժեշտ է բացահայտել կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահման դրսևորումները և բնութագրիչ գծերը, իրավունքի չարաշահումների կանխման հնարավորությունը, ինչպես նաև իրավունքը չարաշահող սուբյեկտների նկատմամբ կիրառվող պատասխանատվության միջոցները:

Սույն գիտական հոդվածի շրջանակում ուսումնասիրվում են կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման հասկացությունը, բովանդակությունը, առանձնահատկությունները, դրա դրսևորման ձև համարվող կորպորատիվ շանտաժն ու բիզնեսի զավթումը՝ իրենց ներհատուկ հատկանիշների վերհանմամբ և պարզաբանմամբ:

Մյուս կողմից՝ քննարկվում է նաև վենչուրային բաժնետիրական ընկերություններում՝ որպես հատուկ տեսակի բաժնետիրական ընկերություններում, կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման հարցը և կիրառման ենթակա պատասխանատվության միջոցների յուրահատկությունը:

Հիմնական հետազոտություն

«Իրավունքի չարաշահում» (*abuse de droit*) եզրույթն առաջին անգամ օգտագործվել է XIX դարում բելգիացի իրավաբան **Ֆ. Լորանի** կողմից այն իրավիճակները բնութագրելու համար, որոնք կապված են լիազոր անձի կողմից իրավունքներն անբարեխղճությամբ իրականացնելու հետ¹:

Սուբյեկտիվ իրավունքների տիրապետող անձը պետք է ունենա դրանց իրականացման շահ, այսինքն՝ այդ երկու բաղադրիչները (սուբյեկտիվ իրավունք և դրա իրականացման շահ) գոյություն ունեն միմյանցից անբաժան²: Այլ կերպ՝ իրավունքի չարաշահումը ոչ այլ ինչ է, քան դրա այնպիսի իրականացումը, որն ուղղված չէ այդ իրավունքում դրված շահի իրացմանը, իրական շահը չի համապատասխանում վերագրվող շահին³:

Քաղաքացիական իրավունքների իրականացման ընդհանուր սահմանը համարվում է բարեխղճությունը, իսկ իրավունքի ցանկացած չարաշահում անբարեխղճ վարքագիծ է, ուստի միայն ակնհայտ անբարեխղճ (մեղավոր) վարքագիծը կարող է որակվել որպես իրավունքի չարաշահում⁴: Ավելի հակիրճ կարելի է նշել, որ իրավունքը չարաշահում է նա, ով պահպանում է օրենքի տառը, բայց ոչ իմաստը⁵:

Տեսության մեջ և պրակտիկայում տրվել են իրավունքի չարաշահման տարատեսակ բնորոշումներ: **Ի. Տիման** նշում է, որ կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահումը շեղվող վարքագծի հատուկ տեսակ է, որում բաժնետիրոջ/մասնակցի և տնտեսական ընկերության (ի դեմս նրա կառավարման մարմինների)՝ օրենքով, հիմնադիր փաստաթղթերով կամ պայմանագրով տրամադրված իրավունքներն իրականացվում են այնպիսի նպատակով, որը հակասում է նրան, ինչի համար այդ իրավունքները տրամադրվել են⁶:

Համաձայն **Դ. Տոկարևի** տեսակետի՝ կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման ներքո պետք է հասկանալ գործողություններ, որոնք խախտում են բարեխղճության, ողջամտության և արդարության սկզբունքները, տնտեսական ընկերության և/կամ նրա մասնակիցների իրավունքները, նրանց համար առաջացնում են բացասական հետևանքներ՝ իրավունքների որոշակի զրկումների և սահմանափակումների տեսքով, որի հետևանքն իրավունքի պաշտպանության հարցում մերժումն է⁷:

Իսկ ՀՀ դատական պրակտիկայում արձանագրվել է, որ իրավունքի չարաշահումը թույլատրելի համընդհանուր վարքագծի շրջանակում իրավունքներն իրացնելիս իրավախախտման հատուկ տեսակ է, որը զուգորդվում է այլ անձի վնաս պատճառելու մտադրությամբ: Այսինքն՝ իրավունքի չարաշահման պայմաններում իրավախախտողի գործողությունները ձևականորեն հիմնված են վերջինիս պատկանող իրավունքների վրա, սակայն իրականացվում են

¹ Տե՛ս *Տիրնովա Կ. Ա.*, Злоупотребления корпоративными правами участниками хозяйственных обществ, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2019, էջ 41, *Laurent F.*, Principes de droit civil, Bruxelles: Bruylant-Christophe, Paris: A. Durand et Pedone-Lauriel, 1869-1878, Tome 6, § 101, էջ 134-135:

² Տե՛ս *Տոկարև Դ. Ա.*, Злоупотребление правом в хозяйственных обществах: условия возникновения и способы защиты, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Волгоград, 2010, էջ 36, *Васильев Ю. С.*, Взаимодействие права и морали // Сов. государство и право, 1966, №11, էջ 20:

³ Տե՛ս *Վոլֆսոն Բ. Լ.*, Противодействие злоупотреблению правом в российском гражданском законодательстве, М. Проспект, 2014, էջ 11, 12, 16, 134-135:

⁴ Տե՛ս *Տիրնովա Կ. Ա.*, նշվ. աշխ., էջ 40:

⁵ Տե՛ս *Դիգեստ Կ. Ա.*, Пер. с лат. Т. IV. М. Статут, 2004, էջ 113:

⁶ Տե՛ս *Տիման Ի. Ա.*, Злоупотребление правом в корпоративных отношениях: вопросы квалификации, способы гражданско-правовой защиты, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Казань, 2007, էջ 25, 55:

⁷ Տե՛ս *Տոկարև Դ. Ա.*, նշվ. աշխ., 2010, էջ 88:

այնպիսի եղանակներով, որ խախտում են այլ անձանց իրավունքներն ու շահերը⁸:

Ըստ այդմ՝ անձի կողմից իր սուբյեկտիվ իրավունքն իրացնելիս հնարավոր է չխախտվի իրավունքի (և (կամ) օրենքի) տառը, սակայն խախտվի իրավունքի (և (կամ) օրենքի) ոգին, դրա սոցիալական նշանակությունը, որի պարագայում առկա կլինի իրավունքի չարաշահումը, որը կարող է գործիք դառնալ ընկերությանը վնասելու և (կամ) կորպորատիվ շահերից չբխող այլ իրավական հետևանքներ առաջացնելու համար՝ հակասելով նշված իրավունքի սահմանման բուն նպատակին:

Դեռ ավելին՝ իրավունքի իրացումն առանց օրինաչափ և բավարար շահի, նույնիսկ երբ չկա վնաս պատճառելու ուղղակի և (կամ) անուղղակի դիտավորություն և ապացուցված նպատակ, ըստ էության, նույնպես կարող է որակվել որպես իրավունքի չարաշահում⁹:

Գիտության մեջ առաջ են քաշվել իրավունքի չարաշահման **ընդհանուր չափանիշներ**, որոնք հանգում են հետևյալին՝

1. անձի սուբյեկտիվ իրավունքի առկայությունը,

2. իրավունքի իրականացումը դրա նշանակությանը հակառակ, որը ներառում է իրավունքն իրականացնելիս օրենքով ճանաչվող շահի բացակայությունը կամ իրավունքի իրականացման արդյունքի հակասությունն այն նպատակին, որին ձգտել է հասնել օրենսդիրը՝ ընդունելով իրավունքի նորմը,

3. եթե իրավունքի իրականացումը համապատասխանում է առաջին երկու չափանիշներին, ապա որպես լրացուցիչ հատկանիշ դիտարկվում է վնաս պատճառելը կամ դրա սպառնալիքը¹⁰:

Համանման մոտեցում է առկա նաև ՀՀ իրավակիրառական պրակտիկայում, մասնավորապես, իրավունքի չարաշահման դեպքում պետք է առկա լինեն հետևյալ հատկանիշները՝

- իրավունքը չարաշահողը պետք է օժտված լինի համապատասխան սուբյեկտիվ իրավունքով,

- իրավունքի չարաշահման դեպքում անձն առերևույթ իրացնում է իր սուբյեկտիվ իրավունքը,

- իրավունքի չարաշահման դեպքում իրավունքը կրողն իր սուբյեկտիվ իրավունքն իրացնում է ոչ նպատակային¹¹:

Հաշվի առնելով իրավունքի չարաշահմանը բնորոշ վերոգրյալ հատկանիշները՝ կարելի է համաձայնել այն տեսակետին, որ կորպորատիվ իրավունքի չարաշահումը հակաիրավական վարքագծի (դելիկտի հետ միասին) առանձին կատեգորիա է, իրավախախտման հատուկ (ոչ դելիկտային) տեսակ, որը չի ներառվում ընդհանուր քաղաքացիական դելիկտի հասկացության մեջ¹²:

Տնտեսական ընկերության մասնակցի կողմից կորպորատիվ իրավունքի չարաշահումը օժտված է հետևյալ **հատկանիշներով**՝ 1) հակաիրավականությունը, որն արտահայտվում է

⁸ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/1397/02/11 քաղաքացիական գործով 08.10.2020 թ. որոշումը:

⁹ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 06.10.2022 թ. որոշումը:

¹⁰ Տե՛ս *Кузнецов А. А.*, Злоупотребление правом в правоотношениях между акционером и акционерным обществом, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Самара, 2012, էջ 42:

¹¹ Տե՛ս ՀՀ Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 27.05.2022 թ. վճիռը:

¹² Տե՛ս *Рабинович Н. В.*, Недействительность сделок и ее последствия, Л., 1960, էջ 5, 11-13, *Гутников О. В.*, Гражданско-правовая ответственность в отношениях, связанных с управлением юридическими лицами, диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук, Москва, 2018, էջ 19, *Синицын С. А.*, Право на дивиденд: возникновение, содержание, осуществление и защита // Вестник гражданского права, 2018, № 4, էջ 91-131:

կորպորատիվ իրավունքների իրականացման՝ օրենքով նախատեսված սահմանների խախտմամբ, 2) ընկերության այլ մասնակիցներին, ընկերությանը կամ երրորդ անձանց (կոնտրագենտներ, պարտատերեր կամ ընկերության կառավարման մարմինների անդամներ) վսասպատճառելը 3) տնտեսական ընկերության մասնակցի մեղքը, որն արտահայտվում է դիտավորությամբ կամ կոպիտ անզգուշությամբ, և 4) հակաիրավական գործողությունների և պատճառված վնասի միջև պատճառական կապը¹³:

Դ. Գոլոբովն ու Գ. Ադամովիչը նշում են, որ կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման էությունը դրանք տնտեսական ընկերության այլ մասնակիցների շահերին հակառակ օգտագործելն է՝ այլ մասնակիցների հանդեպ չհիմնավորված առավելություններ կամ շահույթ ստանալու նպատակով¹⁴:

Իսկ **Ս. Ռադչենկոյի** բնորոշմամբ կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ այդ իրավունքներն իրականացվում են ընդհանուր կորպորատիվ շահին հակառակ, որի ներքո հասկացվում է ընկերության շահն ընդհանրապես՝ որպես դրա բոլոր մասնակիցների շահերի միասնություն, համակցություն¹⁵:

Քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում հայտնի իրավունքի չարաշահման կառուցակարգը կիրառելի է նաև կորպորատիվ իրավահարաբերություններում՝ հաշվի առնելով վերջիններին ներհատուկ առանձնահատկությունները:

ՀՀ դատարանները, անդրադառնալով կորպորատիվ իրավունքների չարաշահումներին, արձանագրել են՝ կորպորատիվ իրավահարաբերություններում մասնակցի կողմից իրեն պատկանող իրավունքների և օրինական շահերի իրականացումը, որի արդյունքում երրորդ անձանց պատճառվում է վնաս, ակնհայտորեն անհամաչափ է իրավունքներն ու օրինական շահերն իրացնող անձի անձնական շահին, օրենքի ոգուն և հակասում է իրավահարաբերությունների կարգավորման բարի կամքի և ազնվության սկզբունքներին՝ հանդիսանում է իրավունքի չարաշահում:

Միաժամանակ, կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահումն առկա է հետևյալ պայմաններից որևէ մեկի առկայության դեպքում՝

- իրավահարաբերության մասնակիցն իրավունքն իրականացնում է (գործողությունները կատարում է) գլխավորապես այլ անձի վնաս պատճառելու մտադրությամբ,
- բացակայում է իրավունքի իրականացման (գործողության կատարման) համար անհրաժեշտ հիմնավոր կամ օրենսդրական շարժառիթ,
- իրավունքի իրականացումը (գործողության կատարումը) հակասում է հանրային բարքերին (բարոյական նորմերին), բարի կամքի և ազնվության սկզբունքին,
- իրավունքն իրականացվում է (գործողությունը կատարվում է) այդ իրավունքի իրականացման համար օրենքով ամրագրված նպատակին հարկադիր կերպով¹⁶:

Կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման հիմքում ընկած հակաիրավական արարքների համար պատասխանատվությունը մասնագետների կողմից իրավամբ

¹³ Տե՛ս *Смирнова Я. А.*, նշվ. աշխ., էջ 153, իսկ կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահման պայմանների մասով տե՛ս *Ավերիսյան Վ. Դ.*, Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արդի հիմնահարցերը հայաստանի հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2013, էջ 435-436:

¹⁴ Տե՛ս *Голобов Д. В.*, Акционерное общество против акционера: противодействие корпоративному шантажу, М. Юстицинформ, 2004, էջ 24-26, *Адамович Г.*, Проблемы применения института злоупотребления правом в корпоративных правоотношениях // Хозяйство и право, 2005, № 5, էջ 60:

¹⁵ Տե՛ս *Радченко С. Д.*, Злоупотребление правом в гражданском праве России, М., Волтерс Клувер, 2010, էջ 69-70:

¹⁶ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 06.10.2022 թ. որոշումը:

բնութագրվել է որպես միջճյուղային բնույթի իրավական ինստիտուտ¹⁷: Այլ կերպ՝ այդպիսի հակաիրավական արարքների համար կարող են վրա հասնել նաև պատասխանատվության այլ տեսակներ (քաղաքացիական, վարչական, քրեական և/կամ այլ):

Հարկ է նաև շեշտել, որ կորպորատիվ հարաբերություններում հնարավոր չէ կողմերից որևէ մեկին՝ ընկերության բաժնետիրոջը, մասնակցին կամ տնտեսական ընկերությանը բոլոր դեպքերի առնչությամբ միանշանակ բնութագրել որպես իրավահարաբերության ուժեղ կամ թույլ կողմ:

Կախված իրավական ակտերով ընկերության գործունեության կարգավորվածությունից, ընկերության կողմից բաժնետերերի, մասնակիցների իրավունքները պահպանելուց, ինչպես նաև գործող օրենսդրության պահանջներից, ընկերության կառավարման մարմիններում պաշտոններ զբաղեցնող անձանց արհեստավարժության մակարդակից և մի շարք այլ գործոններից՝ ուժեղ կամ թույլ կողմ կարող են լինել կամ ընկերության բաժնետերերը, մասնակիցները, կամ տնտեսական ընկերությունը¹⁸:

Կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման տարածված տեսակներից են «կորպորատիվ շանտաժը» (greenmail) և «բիզնեսի զավթումը», որոնց տարբերությունը շահույթի ստացման նպատակի նվաճման հարցում կորպորատիվ հարաբերությունների մասնակիցների կողմից օգտագործվող միջոցների մեջ է:

Ըստ **Ի. Տիմանայի՝ կորպորատիվ շանտաժի** իրավաբանական և փաստական արարքների համակցություն է, իրականացվում է շահույթի ստացման նպատակով, որոնց արդյունքում ընկերությունը կամ նրա հիմնական բաժնետերերը/մասնակիցները հարկադրված են ընդունել տնտեսապես չհիմնավորված, իրենց շահերը խախտող որոշում բաժնետիրոջ/մասնակցի օգտին՝ ընկերության բնականոն գործունեությունը շարունակելու և տնտեսական գործունեություն իրականացնելու անհնարինության սպառնալիքի ներքո: Նշված արարքները իրականացվում են առանց բաժնետոմսի/բաժնեմասի նկատմամբ իրավունքի և ընկերության կառավարման իրավունքի փոխանցման¹⁹:

Ավելի հակիրճ բնորոշում է տվել **Դ. Տոկարևը**, այն է՝ կորպորատիվ շանտաժ տնտեսական ընկերության փոքր մասնակցի/բաժնետիրոջ կողմից իրավունքի չարաշահում է՝ տնտեսական ընկերության մեջ իրեն պատկանող բաժնեմասի/բաժնետոմսի գնմանն այլ մասնակիցների կամ հենց ընկերությանը հարկադրելու նպատակով²⁰:

Պատմականորեն կորպորատիվ շանտաժը եղել է փոքր բաժնետերերի պատասխանը խոշոր բաժնետերերի և կորպորացիայի մենեջմենթի կամայականությանը: Կորպորատիվ շանտաժի էությունն այն է, որ ընկերության կառավարման վրա էական ազդեցություն գործել չթույլատրող չափերի բաժնետոմսերի փաթեթի տիրապետող բաժնետերը իր կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման միջոցով էապես դժվարացնում է ընկերության գործունեությունը:

Բաժնետիրոջ այդպիսի վարքագծի նպատակն իր բաժնետոմսերի փաթեթը հսկող բաժնետիրոջը կամ հենց ընկերությանը բարձր գնով վաճառելն է կամ այդպիսի անձանցից այլ գույքային բավարարում ստանալը (ծառայությունների մատուցում, աշխատանքների կատարում և այլն)²¹:

¹⁷ Տե՛ս *Тимаева И. А.*, նշվ. աշխ., էջ 140:

¹⁸ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 06.10.2022 թ. որոշումը:

¹⁹ Տե՛ս *Тимаева И. А.*, նշվ. աշխ., էջ 111:

²⁰ Տե՛ս *Токарев Д. А.*, նշվ. աշխ., էջ 101-102:

²¹ Տե՛ս *Габов А. В., Молотников А. Е.*, Корпоративный шантаж как правовое явление//Журнал российского права,

Իսկ **բիզնեսի զավթումն** իրավաբանական և փաստական արարքների համակցություն է, իրականացվում է շահույթի ստացման նպատակով, ուղղված է բաժնետոմսի/բաժնեմասի նկատմամբ իրավունքի և ընկերության կառավարման իրավունքի փոխանցմանը, չլիազորված անձի անունից տարբեր գործարքների կատարմամբ գույքի օտարմանը, ինչպես նաև գույքի նկատմամբ մյուս կողմի կամքին հակառակ հսկողության ստացման այլ դեպքերը, այդ թվում՝ ձեռնարկատիրական գործունեության մեջ օգտագործվող ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց գույքի նկատմամբ հսկողության բռնի ստացումը²²:

Կորպորատիվ է նաև կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահումներից պաշտպանվելու, դրանց հակազդելու և այդ իրավունքները չարաշահողների պատասխանատվության հարցը:

Տնտեսական ընկերության կողմից կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահման պատճառ է հանդիսանում ընկերության բաժնետերերի, մասնակիցների կողմից դրա կառավարման մարմինների գործունեության նկատմամբ պատշաճ վերահսկողություն չիրականացնելը, օրենսդրությամբ նշված գործընթացների իրականացման արդյունավետ մեխանիզմների բացակայությունը կամ անկատարությունը²³, որոնց չեզոքացման համար պահանջվում են պաշտպանության համարժեք միջոցներ:

Կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահումից պաշտպանությունը բնորոշվում է որպես իրավաբանական (միջնյուղային) և փաստական բնույթի արարքների համակցություն, որոնք ուղղված են իրավունքի չարաշահմանը հակազդելուն, ինչպես նաև խախտված իրավունքները վերականգնելուն (ճանաչելուն) և իրավունքը չարաշահող անձանց վրա ներգործությանը²⁴:

Կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահումից պաշտպանությունը, կախված իրավունքի պաշտպանության ձևից, կարելի է դասակարգել **յուրիսդիկցիոն և ոչ յուրիսդիկցիոն** ձևերի:

Այդպիսի պաշտպանությունը **յուրիսդիկցիոն** ձևի շրջանակում կարող է իրականացվել դատական (ընդհանուր կարգ) և վարչական (հատուկ կարգ) կարգով: Իսկ **ոչ յուրիսդիկցիոն** ձևերի թվին կարելի է դասել առանց պետական կամ այլ լիազոր իրավասու մարմիններին դիմելու անձի կամ կազմակերպության ինքնուրույն գործունեությունը, ինչպես նաև ներդրողների իրավունքները պաշտպանող ոչ առևտրային կազմակերպություններին, անկախ գործընկերներին, պրոֆեսիոնալ միջնորդներին դիմելը²⁵:

Գ. Սվերդլիկը և Է. Ստրաունինգն առանձնացնում են պաշտպանության երեք ձև՝ դատական, վարչական և իրավունքի ինքնապաշտպանություն²⁶, իսկ **Ա. Դոբրովոլսկին և Ս. Իվանովան** առաջարկում են իրավունքների և շահերի պաշտպանության հայցային և ոչ հայցային ձևերի գաղափարը²⁷:

Կորպորատիվ հարաբերություններում իրավունքի չարաշահումից պաշտպանության միջոցները ներառում են իրավունքի չարաշահումից պաշտպանությունը՝

2008, № 6, էջ 15:

²² Տե՛ս *Тумаева И. А.*, նշվ. աշխ., էջ 120:

²³ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 06.10.2022 թ. որոշումը:

²⁴ Տե՛ս *Тумаева И. А.*, նշվ. աշխ., էջ 132:

²⁵ Տե՛ս Гражданское право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред, *А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого*, М., Теис, 1996, 4.1, էջ 268-270:

²⁶ Տե՛ս *Свердлов Г. А., Страунинг Э. Л.*, Защита и самозащита гражданских прав: учебное пособие, М., Лекс-книга, 2002, էջ 37:

²⁷ Տե՛ս *Добровольский А. А., Иванова С. А.*, Основные проблемы исковой формы защиты права, М., Изд-во МГУ, 1979, էջ 25:

1. քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակների հիման վրա,
2. միջճյուղային միջոցների (օր՝ դատավարական) հիման վրա,
3. իրավունքների ինքնապաշտպանությամբ²⁸,
4. նախազգուշացնող միջոցներ ձեռնարկելը, մասնավորապես՝ լուրջ ակտեր, որոնք կանոնակարգում է ընկերության կառավարման մարմիններից յուրաքանչյուր գործունեությունը (ընկերության խորհրդի, միանձնյա գործադիր մարմնի, կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամների, կառավարող կազմակերպության կամ կառավարչի, վերստուգողի (վերստուգող հանձնաժողովի), աուդիտորի և այլնի գործունեության կանոնակարգերի ընդունումը)²⁹,
5. միջոցներ ձեռնարկելը, որոնք ուղղված են երրորդ անձանց կողմից ընկերության նկատմամբ ոտնձգությունների արգելքին (օր՝ գույքի կառավարման ռեժիմի օպտիմալացում),
6. փաստական գործողություններ իրականացնելը (ԶԼՄ հրապարակումներ, կոլեկտիվի հետ աշխատանք):

Որպես իրավունքի չարաշահումից պաշտպանության բացառիկ միջոց՝ գիտության մեջ առանձնացվում է նաև «**հանդիպական իրավունքի չարաշահմամբ անհրաժեշտ պաշտպանությունը**», այսինքն՝ իրավունքի չարաշահմանը իրավունքի չարաշահմամբ (հանդիպական «հարձակմամբ») պատասխանելը³⁰:

Մեր կարծիքով, հարկ է ձեռնպահ մնալ իրավունքի չարաշահման պարագայում համանման հակադարձումից, քանի որ դա, ի վերջո, ոչ թե հանգեցնում է կորպորատիվ կոնֆլիկտի կանխմանը կամ լուծմանը, այլ կարող է առաջ բերել հավելյալ խնդիրներ (այդ թվում՝ իրավախախտումներ և հանցանքներ): Ուստի, իրավունքի չարաշահման դեպքերը ենթակա են կարգավորման միայն օրինական միջոցներով:

Միաժամանակ, հարկ է անդրադառնալ կորպորացիաների մասնակիցների կողմից կորպորատիվ իրավունքները չարաշահելու դեպքում **պատասխանատվության միջոցների կիրառման առանձնահատկություններին**:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի (ընդունված՝ 05.05.1998 թ., սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 1998.08.10/18(51), այսուհետ՝ «ՔՕ») 12-րդ հոդվածը, սահմանելով քաղաքացիական (այդ թվում՝ կորպորատիվ) իրավունքներն իրականացնելու սահմանները, նախատեսում է, որ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողությունները, որոնք իրականացվում են բացառապես այլ անձի վնաս պատճառելու մտադրությամբ, ինչպես նաև իրավունքն այլ ձևով չարաշահելը չի թույլատրվում:

Այդպիսի պահանջները չպահպանելու դեպքում դատարանը կամ արբիտրաժային տրիբունալը **կարող է մերժել անձին նրան պատկանող իրավունքի պաշտպանության հարցում**:

Կորպորատիվ օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման պարագայում հատուկ իրավական հետևանքներ նախատեսված չեն, ինչից բխում է, որ պետք է գործի ընդհանուր (ՔՕ 12-րդ հոդվածով սահմանված) կանոնը:

Պրակտիկայում, սակայն, հնարավոր են դեպքեր, երբ իրավունքի պաշտպանության հարցում անձին մերժելը չապահովի տուժողի խախտված իրավունքների պաշտպանությունը և/կամ վերականգնումը և կարող է անհրաժեշտություն առաջանալ կիրառելու նաև պատասխանատվության այլ միջոցներ (օր.՝ կորպորացիայի մասնակցի հեռացում կորպորացիայից,

²⁸ Կորպորատիվ իրավունքում իրավունքների ինքնապաշտպանության առնչությամբ տես *Ավերիսյան Վ. Դ.*, Կորպորատիվ իրավախարաբերությունների արդի հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2013, էջ 310-313:

²⁹ Տես *Тимаева И. А.*, նշվ. աշխ., էջ 103:

³⁰ Տես *Токарев Д. А.*, նշվ. աշխ., էջ 169-170, 173:

կորպորացիայի մարմինների որոշման անվավերություն և այլն):

Կորպորատիվ իրավունքի մասնագետները առաջարկել են սահմանել իրավունքի չարաշահման **լրացուցիչ սանկցիաներ** (պատասխանատվության միջոցներ):

Վ. Գուրենը նշում է, որ համապատասխան իրավունքը չարաշահող բաժնետերերը դատարանի որոշմամբ որոշակի ժամանակահատվածով պետք է զրկվի 1) բաժնետերերի ընդհանուր ժողովին ձայնի իրավունքով մասնակցելու իրավունքից, ինչպես նաև ընդունված որոշումները բողոքարկելու իրավունքից կամ 2) ընկերության փաստաթղթերին հասանելիության իրավունքից³¹:

Հետաքրքիր մոտեցում ունի **Ա. Կուզնեցովը**, ըստ որի՝ ՍՊԸ մասնակցին հեռացնելու համանմանությամբ կարելի է նախատեսել բաժնետիրոջ հեռացման կառուցակարգը որոշակի հիմքերի առկայության դեպքում: Այդ հիմքերն են՝

1. ընկերության գործունեությունը խոչընդոտելը,
2. ի շահ ընկերության գործելու պարտականությունը խախտելը (ընդհանուր նպատակի՝ շահույթի ստացման նվաճմանը խանգարելը),
3. ընդհանուր ժողովին մասնակցությունից խուսափելը,
4. ընդհանուր ժողովում ձայնի իրավունքն անբարեխիղճ իրականացնելը,
5. մասնակցի կողմից ընկերության, նրա կառավարման մարմինների և/կամ պաշտոնատար անձանց գործողությունների վերաբերյալ պետական մարմիններին բողոքներով դիմելը,
6. միանձնյա գործադիր մարմնի (կոլեգիալ գործադիր մարմնի, խորհրդի անդամների) լիազորությունների իրականացման կամ ընկերության աշխատողի գործառույթների կատարման կապակցությամբ³²:

Այս պարագայում կարևոր է, որ, ի լրումն իրավունքի պաշտպանությունը մերժելու իրավունքի, օրենսդրորեն հստակ նախատեսվի նաև այլ իրավական հետևանքների առաջացման, այդ թվում՝ պատասխանատվության այս կամ այն միջոցի կիրառման հնարավորությունը: Մինչդեռ գործող կարգավորումներով այդպիսի հնարավորություն ուղղակիորեն նախատեսված չէ:

Մենք համակարծիք ենք **Յա. Սմիրնովայի** այն դիրքորոշմանը, որ քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված բոլոր սանկցիաները և հետևանքները կարող են ամբողջ ծավալով ուղղակիորեն կիրառվել տնտեսական ընկերությունների մասնակիցների կողմից կորպորատիվ իրավունքների չարաշահումների դեպքում, իսկ լրացուցիչ հատուկ հետևանքների կիրառումը պետք է նախատեսված լինի օրենքների համապատասխան դրույթներում³³:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ հարկ է ընդգծել, որ *կորպորատիվ իրավունքի չարաշահումը հակահրավական վարքագծի առանձին կատեգորիա է, իրավախախտման հատուկ (ոչ դեյիկտային) տեսակ, որի պարագայում խախտվում են կորպորացիայի, դրա մասնակիցների և/կամ երրորդ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը, ինչը կարող է հանգեցնել չարաշահում կատարած անձին պատկանող իրավունքի պաշտպանության մերժման և/կամ օրենքով նախատեսված այլ իրավական հետևանքների (պատասխանատվության միջոցների կիրառման):*

Ինչ վերաբերում է վենչուրային բաժնետիրական ընկերություններում³⁴ (այսուհետ՝ «ՎԲԸ»)

³¹ Տե՛ս *Гурев В. А.*, Проблемы правовой квалификации корпоративного шантажа в акционерных правоотношениях // Юрист, 2008, № 4, էջ 15:

³² Տե՛ս *Кузнецов А. А.*, նշվ. աշխ., էջ 78-90, *Смирнова Я. А.*, նշվ. աշխ., էջ 189-190:

³³ Տե՛ս *Смирнова Я. А.*, նշվ. աշխ., էջ 213:

³⁴ Տե՛ս *Meliksetyan K.*, The concept, characteristics of corporate-type legal entities (corporations) and description of governing bodies, Պետություն և իրավունք, N 3 (94) 2022 (<https://journals.yso.am/index.php/state-and-law/article/>)

իրավունքի չարաշահման դրսևորումներին և կիրառվող պատասխանատվության միջոցներին, ապա հարկ է նշել, որ վենչուրային ներդրողներին վերապահված տնտեսական և/կամ հսկողական բաղադրիչները ընձեռնում են լայն իրավունքներ, արտոնություններ և առավելություններ, որոնք կարող են նաև չարաշահվել:

Այդուամենայնիվ, արձանագրենք, որ այդ իրավունքներն ուղղված են առաջին հերթին վենչուրային ներդրողների շահերի պաշտպանությունը, ինչը չի բացառում, որ դրանք երբեմն հակադրվեն ՎԲԸ-ի և դրա առանձին բաժնետերերի իրավունքներին և իրավաչափ ակնկալիքներին:

Այս պարագայում, որպես ՎԲԸ-ի առանձնահատկություն, առաջարկում ենք սահմանել, որ **իրավունքի չարաշահում թույլ տրված վենչուրային ներդրողների նկատմամբ, ի թիվս այլնի, կարող են կիրառվել նաև ՎԲԸ օրենսդրությամբ նախատեսված պատասխանատվության հատուկ միջոցներ, մասնավորապես՝ ներդրողների հատուկ իրավունքները, արտոնությունները և/կամ առավելությունները սահմանափակելը կամ դրանցից զրկելը:**

Հիշյալ իրավական կառուցակարգի նախատեսումը հնարավորություն կընձեռնի հավասարակշռելու և երաշխավորելու ՎԲԸ-ներում կորպորատիվ իրավունքների պատշաճ և արդյունավետ իրացումը, իսկ հնարավոր չարաշահումների դեպքում անբարենպաստ հետևանքների կիրառման միջոցով ապահովել վիճարկվող կամ խախտված իրավունքների հուսալի պաշտպանությունը:

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ ՎԲԸ-ներում ևս բացառված չէ դրա բաժնետերերի, ներառյալ՝ վենչուրային ներդրողների կողմից կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման հնարավորությունը, որպիսի պայմաններում անհրաժեշտ է համարժեք գործիքակազմ այդպիսի չարաշահման դեպքերը հնարավորինս նվազեցնելու համար:

Ուստի, մեր գնահատմամբ, հարկ է նախատեսել նաև վենչուրային ներդրողների իրավունքների, արտոնությունների և առավելությունների սահմանափակման և/կամ դրանցից զրկման օրենսդրական լիարժեք կարգավորումը, ինչը հնարավորություն կտա ապահովելու վենչուրային ներդրողների իրավաչափ վարքագիծը:

Ամփոփագիրը: Սույն գիտական հոդվածը նվիրված է կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահման հարցերին: Աշխատության շրջանակում բացահայտվում են կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման հասկացությունը, բովանդակությունը, հատկանիշները և առանձնահատկությունները:

Նշվածից բացի՝ վերլուծվում են կորպորատիվ իրավահարաբերություններում իրավունքի չարաշահման առանձնահատկությունների վերաբերյալ ինչպես տեսության մեջ, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայում արտահայտված մոտեցումները և տեսակետները, ինչպես նաև դատական պրակտիկայի մեկնաբանությունները:

Մյուս կողմից՝ քննարկվում են կորպորատիվ իրավունքի չարաշահման դրսևորման ձևերը, այդ թվում՝ կորպորատիվ շանտաժն ու բիզնեսի զավթումը, դրանց էությունը, նմանությունները և տարբերությունները:

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում իրավունքի չարաշահումների կանխարգելման և զսպման կառուցակարգերին, իրավունքի չարաշահող սուբյեկտների նկատմամբ կիրառման ենթակա պատասխանատվության միջոցների շրջանակին և արդյունավետությանը:

Մասնավորապես, ուշադրություն է դարձվել կորպորատիվ իրավունքների չարաշահումների դեպքում իրավունքների պաշտպանության ձևերին և միջոցներին, այդ թվում՝ յուրիսդիկցիոն և ոչ յուրիսդիկցիոն, հայցային և

ոչ հայցային ձևերի համատեքստում:

Քննարկվել է նաև քաղաքացիական իրավունքների չարաշահման դեպքում կիրառվող պատասխանատվության միջոցի գործադրման հնարավորությունն ու արդյունավետությունը կորպորատիվ հարաբերություններում՝ վերլուծելով կորպորատիվ իրավահարաբերություններին ներհատուկ սանկցիաների ներդրման հնարավորությունը:

Միաժամանակ՝ ուսումնասիրվել են վենչուրային բաժնետիրական ընկերություններում կորպորատիվ իրավունքների չարաշահման դեպքում վրա հասնող իրավական հետևանքները՝ առաջարկելով նախատեսել նաև վենչուրային ներդրողների իրավունքների, արտոնությունների և առավելությունների սահմանափակման և/կամ դրանցից զրկման օրենսդրական հնարավորությունը:

Annotation. This scientific article is devoted to the issues of abuse of law in corporate legal relations. Within the framework of the work, the concept, content, attributes and features of the abuse of corporate rights are revealed.

In addition to the above, the approaches and views expressed both in theory and in law enforcement practice regarding the peculiarities of abuse of law in corporate legal relations, as well as the interpretation of judicial practice, are analyzed.

On the other hand, the forms of abuse of corporate law, including corporate blackmail and business takeover, their essence, similarities and differences are discussed. The article touches upon the mechanisms of prevention and deterrence of abuse of law, the scope and effectiveness of liability measures to be applied against subjects abusing the law.

In particular, attention was paid to the forms and means of protecting rights in cases of abuse of corporate rights, including in the context of jurisdictional and non-jurisdictional, claim and non-claim forms.

The possibility and effectiveness of the application of liability measures applied in case of abuse of civil rights in corporate relations were also discussed, analyzing the possibility of introducing sanctions inherent in corporate legal relations.

At the same time, the legal consequences of the abuse of corporate rights in venture joint-stock companies were studied, and it was also proposed to provide for the legislative possibility of restricting and/or depriving the rights, privileges and advantages of venture investors.

Аннотация. Настоящая научная статья посвящена изучению вопросов злоупотребления правом в корпоративных правоотношениях. В рамках работы раскрывается понятие «злоупотребление корпоративными правами», его содержание, признаки и особенности.

Кроме вышесказанного анализируются подходы и взгляды, выраженные как в теории, так и в правоприменительной практике относительно особенностей злоупотребления правом в корпоративных правоотношениях, а также рассматриваются различные интерпретации судебной практики.

С другой стороны, обсуждаются формы проявления злоупотребления корпоративным правом, в том числе корпоративный шантаж и захват бизнеса, их сущность, сходства и различия. В статье затрагиваются механизмы предотвращения и сдерживания злоупотреблений правом, рамки и эффективность мер ответственности, подлежащих применению в отношении субъектов, злоупотребляющих правом.

В частности, внимание было уделено формам и средствам защиты прав при злоупотреблениях корпоративными правами, в том числе в контексте юрисдикционных и неюрисдикционных, исковых и не исковых форм.

Обсуждалась также возможность и эффективность применения меры ответственности, применяемой в случае злоупотребления гражданскими правами, в корпоративных отношениях, анализируя возможность введения присущих корпоративным правоотношениям санкций.

В то же время были изучены правовые последствия злоупотребления корпоративными правами в венчурных акционерных обществах, предложив также предусмотреть законодательную возможность ограничения и/или лишения прав, привилегий и преимуществ венчурных инвесторов.

Բանալի բաներ – կորպորացիա, իրավունքի չարաշահում, կորպորատիվ շանտաժ, բիզնեսի զավթում, վենչուրային բաժնեկրիական ընկերություն:

Keywords: corporation, abuse of right, corporate blackmail, business takeover, venture joint-stock company.

Ключевые слова: корпорация, злоупотребление правом, корпоративный шантаж, захват бизнеса, венчурное акционерное общество.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ավետիսյան Վ. Դ., Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արդի հիմնահարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում (տնտեսական ընկերությունների օրինակով), Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2013 թ.:
2. ՀՀ Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 27.05.2022 թ. վճիռը:
3. ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ՍԴ/1766/02/21 գործով 06.10.2022 թ. որոշումը:
4. ՀՀ վճարեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/1397/02/11 քաղաքացիական գործով 08.10.2020 թ. որոշումը:
5. Адамович Г., Проблемы применения института злоупотребления правом в корпоративных правоотношениях // Хозяйство и право. 2005. № 5.
6. Васильев Ю. С., Взаимодействие права и морали // Сов. государство и право. - 1966. - №11.
7. Вольфсон В. Л., Противодействие злоупотреблению правом в российском гражданском законодательстве. М. Проспект, 2014.
8. Габов А. В., Молотников А. Е., Корпоративный шантаж как правовое явление//Журнал российского права, 2008, № 6.
9. Гололобов Д. В., Акционерное общество против акционера: противодействие корпоративному шантажу. М. Юстицинформ, 2004.
10. Гражданское право: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред., А. П. Сергеева, Ю.К. Толстого, М., Теис, 1996, 4.1.
11. Гуреев В. А., Проблемы правовой квалификации корпоративного шантажа в акционерных правоотношениях // Юрист, 2008, № 4.
12. Гутников О. В., Гражданско-правовая ответственность в отношениях, связанных с управлением юридическими лицами, диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук, Москва, 2018.
13. Дигесты Юстиниана, Пер. с лат. Т. IV. М. Статут, 2004.
14. Добровольский А. А., Иванова С. А., Основные проблемы исковой формы защиты права, М., Изд-во МГУ, 1979.
15. Кузнецов А. А., Злоупотребление правом в правоотношениях между акционером и акционерным обществом, диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук, Самара, 2012.
16. Рабинович Н. В., Недействительность сделок и ее последствия, Л., 1960
17. Радченко С. Д., Злоупотребление правом в гражданском праве России, М., Волтерс Клувер, 2010.
18. Свердлык Г. А., Страунинг Э. Л., Защита и самозащита гражданских прав: учебное пособие, М., Лекс-книга, 2002.
19. Сеницын С. А., Право на дивиденд: возникновение, содержание, осуществление и защита // Вестник гражданского права, 2018, № 4.
20. Смирнова Я. А., Злоупотребления корпоративными правами участниками хозяйственных обществ, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2019.
21. Тимаева И. А., Злоупотребление правом в корпоративных отношениях: вопросы квалификации, способы гражданско-правовой защиты, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Казань, 2007.

22. Токарев Д. А., Злоупотребление правом в хозяйственных обществах: условия возникновения и способы защиты, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Волгоград, 2010.

23. Laurent F., Principes de droit civil. Bruxelles: Bruylant-Christophe. Paris: A. Durand et Pedone-Lauriel, 1869-1878, Tome 6, § 101.

24. Meliksetyan K., The concept, characteristics of corporate-type legal entities (corporations) and description of governing bodies, Պետություն և իրավունք, N 3 (94) 2022 (<https://journals.y-su.am/index.php/state-and-law/article/view/8498/7982>).

Մեկիքսեթյան Կ. - ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, «ՖԼԵՇ» ՍՊԸ իրավաբան, էլ. հասցե՝ karenmeliksetyan1997@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 24.03.2023 թ., տրվել է գրախոսության 27.03.2023 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավ. գիտ. դոկտոր Վ. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 15.01.2024 թ.: